

ÇOCUK EĞİTİMİNDE BAYRAMLARIN ROLÜ

Dr. Eldeniz ABBASLI*

Milli ve Dini bayramlarının çocukların eğitim ve terbiyesinde rolü inkar edilmezdir. Ramazan Bayramı, Kurban Bayramı, Yeni Yılın gelmesini simgeleyen Nevruz Bayramı v.s. başkaları çocukları toplumsallaştırır örf adetlerimizi inkişaf ettirmeye unutmamaya yönlendirir. Bu makalede, bu bayramlardan biri - Yaz Bayramı üzerinde duracağız.

Nevruz bayramı çok eskilere dayandığı için sinemasız, tiyatrosuz, radyo ve televizyonsuz geçmiş, folkloruz imkansız idi. Folklor kuru, meraksız dille değil, obrazlı bir dille söylenilirdi. Burada yumor, gülüş, satira esas yer tutuyor. Halk ilginç tatlı dille bu janrı daha da şirinleştiriyor. Bahar merasimleri birbirini tamamlayan maniler, oyunlar ve çocuk tiyatrolarından başlar. Genellikle çocuk folklorü ve onun gelişiminde (inkişafında) bayramların önemi büyüktür. (Çünkü çocuklar böyle bayramlarda toplanarak biri-birilerine "düşün bul" adlı bulmacalar söylerler ki bu da onları doğa, hayvanlar, çevre, gök cisimleri hakkında bilgiye sahip olmalarını sağlar. Eşyaların özellikleri, amaç ve alakaları hakkında onların bilgisini artırır. Çocuklar bulmacalar vasıtasıyla "Ne nerededir?", "Şu neden düzeltilir?", "Bu nerede kullanılır?" gibi sorulara cevaplar bulmak için çabuk düşünmek, hesap yapmak, aniden cevaplamak becerilerine sahip olurlar ki, bu da çocuk eğitimini geliştiriyor. Çocuklar yüzlerce ata sözleri ezberler ve durmadan biri-birileri ile atıştır, galip çıkmaya çalışırlar. Elbette, ata sözleri bir yaratıcılık mahsulüdür. Doğru olanları açarlar. İnsanların sosyal varlığını, onların zekasını belirliyor. Mesela, "Ağaçtan maşa olmaz", "Oldu ile öldüye çare yoktur", "Yanan yerden tüstü (duman) çıkar", Yaz fakirin hem atasıdır, hem anası", "Delinin yüreği dilindedir, akıllımın dili yüreğinde", "Suçsuz dost arayan dostsuz kalır", "Öküzün taydır işin zayıdır", "İş adamın cevheridir", "Elden kalan, elli yıl kalır", v.s. (çocuklar iki desteye (grup) bölünerek bir biriyle atıştırırlar. "Kim çok atalar sözü söyler?" Hangi taraf susarsa, o biri taraf galip gelir. Bu türlü hazırlıklar da şüphesiz öğrencilerin folklor bilgisinin artmasını sağlar. Bu türlü atalar sözlerinin bazıları ekincilikle, tasarrufla bağlıdır, mesela, "Ah-vayla çıkan fakirin canı, ölene kadar der allah kerimdir", "Allah hakkı nahakka vermez", bu atalar sözü çalışkanlığı

simgeler v.s. Bunların çocuk eğitimine ne kadar tesirli olduğu göz önündedir. Folklor vasıtasıyla çocuklar biliğini, terbiyesini, hikmetini artırıyor. Bayramda en çok söylenen folklor türünden biri de bulmacadır (tapmaca). "Tap Görek" adlı oyunda birbirine bulmaca söyleyen çocuklardan kim daha tez cevap bulursa, hazır-cevap olduğunu, çok şeyler bildiğini kanıtlar. Mesela; "Alçak damdan kar yağar" (elek), "Ben yürüdükçe o da yürür" (gölge),

Bir şey vardır yemişdim,

Yemeseydim ölmüşdüm.

İndi olsa yemerem

Yemesemde ölmerem

(Anne Sütü)

Kutu kutu içinde

Kutu sandık içinde

Babamın beyaz mendili

0 da onun içinde

(kestane)

Tapmacanın (bulmaca) tez cevaplanması da beceri gerektirir. Halk mümkün oldukça insanlara, meyveleri, gök cisimlerini ve onların bilinmeyen taraflarını bulmaca vasıtasıyla söyler, insanları düşündürür, cevap bulmak için zorlar.

Narda var, nar da var,

Nardan şirin nerde var?

El tutmaz, bıçak kesmez

Ondan şirin nerde var?

(Uyku)

Görüldüğü gibi bulmacalarda anne sütü, kestane, uyku vs. düşündürücü bir dille anlatılmıştır. Bunlar bedii tefekkürün güzel örnekleridir. Böylece bulmacalar aynı zamanda çocukların eğitiminde büyük yer tutmaktadırlar.

Eski insanlar baharın gelmesini sabırsızlıkla beklemişlerdir. Baharda, otların, çiçeklerin çıkması, ağaçların yapraklanması, meyve ağaçlarının çiçek açması insanlara esrarengiz tesir bağışlamış, onlar bu görünen tabiat kanunlarında sırlı bir dünya olduğunu zannetmişler. İnsanlar bu sırlı alemin düğümlerini açmaya, onun mahiyetini öğrenmeye, ondan yararlanmaya çalışmış, buna gayret etmişlerdir.

Eskiden insanlar ruhun ölmezliğine inandıkları için yılın mevsimlerini de kendileri canlı kabul etmiş, kışta ölen, mahv olan tabiatın (otların, çiçeklerin, tahılın v.b.) dirileceğine inanmış, bunu beklemişler. Onlar tabiatın tarım ve hayvancılığa gösterdiği olumlu ve olumsuz tesirlerini deneyerek tecrübe kazanmışlar.

Halk tabiatın uyanmasına mutluluk işareti gibi bakmış, onu iyinin kötü üzerinde üstünlüğü olarak karşılamıştır. Buna göre de insanlara mutluluk getiren bahar halk tarafından sevinçle karşılanmış, bu sevinç tüm halkın özlemle beklediği ve gelişini sevinerek karşıladığı bir bayramın ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Halk bu bayrama Nevruz veya Bahar Bayramı adını vermiştir. Bahar bayramı Güneşin Koç burcuna dahil olduğu zamana - yani Baharın ilk gününe - 21 Mart tarihine rastlamaktadır.

Bahar bayramı evrensel bayramdır ve baharın gelişini tüm dünya halkları kendi kültürüne ve geleneklerine uygun şekilde karşılamışlardır. Baharın gelişini Avrupa halkları da kendi geleneklerine uygun karşılarlar. Mesela, Rus halkı kışın kovulmasını çeşitli danslar, oyunlar, maniler ve nümayışlerle uğurlar. Samandan kukla yapıp tabuta koyar, sonra cenaze merasimi düzenlerler. Köyün kıyısına "Moran" (bozak-sazak, şabta anlamındadır) Maslenitsa diye adlandırılan kuklayı yakar ve çevresinde oynarlar. Diğer Slav halkları da kış bittiği zaman çeşitli merasimler düzenlerler. Mesela, ormandan yeni yapraklanmış bir ağacı kesip getirir, onu ev ev gezdirirler. Kişilerden biri yeşil elbise giyer, başına çiçekten taç koyar, elinde süslenmiş ağaç dalı gösterimin en önünde gider. Karşı taraftan ise beyaz elbise geymiş, elinde kuru ağaç tutan bir kişi yola kar sepe sepe birinci gurubun karsısına çıkar. Her iki taraf birbirine hücum eder... sonunda yeşil elbiseliler (yani bahar) beyaz elbiselileri (yani kışı) yenerler.

Umumiyetle, baharın gelmesi, kışın bitmesi merasimi İngiltere, İtalya, Fransa, İspanya ve başka bir çok ülkede çeşitli şekilde, kendi geleneklerine özgü olarak

kutlanmaktadır. Bütün bu kutlamalarda ortak nokta baharın kışa galip gelmesi, kışı yenmesini ve insanların bundan mutlu olduğunu göstermek olmuştur.

Nevruz bayramı kışın bitmesi ve baharın gelmesi ile başlar. O insanlara sevinç, mutluluk duygusu aşılayan, onları yeni yıla, gelecek güzel günlere yüreklendiren ilginç bir merasimdir. Kış insanların elini kolunu bağlar, onları işten güçten soğutur. Eski inanca göre kışın tabiat, hayvanlar, kuşlar vs. yani her şey ölür veya ölüm bekleyir, baharda ise dirilir. Çünkü bahar hayat, canlılık getirir. Baharda tabiat canlanır, güneş insanları, toprağı ısıtır. İnsanlarda çalışmak, bir işi yapmak isterler... Belki de bu özellikleri Bahar bayramının yayılmasını, bu kadar çok sevilmesini gerekli kılan esas unsurlardır.

Azerbaycan'da Nevruz bayramı çocuklar tarafından çok sevilen bayramdır. Halk Nevruzu milli bayram gibi karşılar. Bayram şenlikleri en az üç gün devam eder Martın 20 - 21 - 22. ci günleri. Ancak bayrama hazırlık işleri daha önceleri bayrama en az 40 gün kala başlamaktadır. Her şeyden önce köylerde bahçeler temizlenir, ağaçların kuru budakları (dalları) kesilir yani ağaçlar esasen meyve fideleri dikilir, ağaçların dipleri bellendir, her şey düzene sokulur. Bu işler okullarda çocuklar tarafından daha canlı yürütülür. Okul yanı sahalarda çocuklar tarafından temizlenir. Ağaçların budakları kesilir, dalları kesilir, yeni ağaçlar ekilir, bir sözle yaz şenlikleri için hazırlıklar yapılır.

Şehirlerde de gerekli hazırlıklar yapılır. Kısaca herkes yaklaşan bayrama hazır olmak için evinde olan her şeyi yıkayıp temizlemeyi, evini süslemeyi kendine borç bilir.

Her aile imkanları ölçüsünde çocuklar, gençler ve yaşlılar için yeni elbise hazırlar. Çünkü halkın inancına göre bayramı nasıl karşılasan gelen bir yılın öyle geçer - yani bayramı evin temiz, elbisen taze, güler yüzle karşılasan bütün yıl mutlu olursun.

Bayrama en az 15 - 20 gün kala ayrı ayrı kaplara buğday dökülüp, üstüne her 2 -3 günde su sepip bayrama semeni hazırlarlar. Buğday kaplarda yeşerip tahminen 10-15 santim boy atar ve bayramda o semenileri bayram masasına, evin görünen yerlerine düzer, dostlara hediye derler.

Nevruz bayramında Azerbaycanlılar çeşitli tatlı ve yağlı ekmek pişirirler, baklava, katlama, feseli, kömbe, şorçöreği, külçe vs. Şüpesiz bütün bu nimetler geçen yılın mahsulünden hazırlanır ve insanları gelen yılın bayramını daha güzel karşılamak için daha

iyi çalışmağa ruhlandırır. Ona göre de semeni bayram sofrasına konur ve şöyle maniler okunur:

**Semeni sahla meni,
Ilde gögerderem seni,
Semeniye saldım badam,
Koymurlar bir barmak tadam...**

**Semeni ay semeni
Sende gelen yaz olur
Menim könlüm saz olur
Semeni, sahla meni
Güyerderem men seni vs.**

Semeniden tatlı ve çeşitli yemeklerde hazırlarlar. Nevruz bayramını eski zamanlardan beri büyük sevinçle ve manilerle karşılamak Azarbeycan'da gelenek halini almıştır.

**Novruz - Novruz bahara,
Güler, güler bahara,
Bahçamızda gül olsun,
Gül olsun bülbül olsun,
Novruz gelir, yaz gelir
Negme gelir, saz gelir,
Bahçalarda gül olsun,
Gül olsun, bülbül olsun**

Bahar bayramında halkın inançları ile ilgili olan adetlerden biri de sam (yani mum) yakmak, tongal kalamak (yani büyük ateş yakmak) ve meşale yakmaktır. Bu zaman yaşlı, genç ve özellikle çocuklar tongalın (yani ateş yığının) üstünden atlarlar, "azarım bezarım

odda yansın (yani bütün hastalıklarım ateşte yansın), "ağrılarımı yer gotürsün, metlebimi allah versin (yani günahları yer götürsün, dileklerimi allah versin) derler.

Ateş şenliği genellikle yılın son Çarşamba gecesini yapılıır. Bu gece bayram sofrası açılır. Sofraya boyanmış yumurta, yeddi tür meyve, pencer (yani yeşillik) ve çeşitli pişmişler, yemekler (et, balık, pilav vs.) konur. Sofrada en az yedi çeşit şey olmalıdır, bu bolluk alametidir. Bayram akşamı tüfek atılır, gök yüzüne meşaleler fırlatılır, büyük ateş yakılır gençler çocuklar üstünden atlanır, üzerlik yakılır, dumanı çocuklara koklatılır ve şöyle söylenir.

Üzerliksen havasan

Yaman derde davasan,

Baklama göz yedirenin

Gözlerini ovasan

Nevruz bayramının en ilginç ve unutulmaz dakikaları yılın son Çarşamba gecesini başlar. Bu bayramın resmen başlaması demektir. Ecdatlarımız Baharın kış üzerindeki üstünlüğüne, hayrın şere yani iyinin kötüye, Hürmüziin (yani iyilik Allahının) Ehrimene (yani kötülük remzi şeytana) üstün gelmesi olarak bakmışlardır. Bu nedenle de kışın sonunun mağlubiyeti, baharın ise galip olarak dünyaya hakim olması büyük şenlikle karşılanmıştır. Halk bu merasime "Donatma" (yani tan yerinin ağarması, güneşi görmek, karşılamak) adı vermiş. Bu gece ile ilgili ilginç rivayetler, efsaneler yaratılmıştır. Efsanelerden birinde deyilir ki, "...bu gece bir saatliyiine ırmaklar durup istirahat eder, ağaçlar dallarını yere eğer (topraktan güç alır), dallarını yeniden kaldırırlar. Uzun müddet birlikte hayat süren, lakin sonralar bir birinden küsen Mars ve Jüpiter yalnız bir gece birleşir, kucaklaşıp öpüşür, sonra yine ayrılıp bir yıl hasretde kalarlar... Efsanede denilir ki, her kim Marsla Jüpiter'in görüştüğü anı görse ulu Hürmüz onu bütün arzularına kavuşturur, o dünyada en hoşbaht adam olur... "Bu yüzden o gece hiç kimse yatmaz, herkes sabahı, güneşin çıkmasını (doğmasını), Mars'la Jüpiter'in görüşmesini görmek ister. Hiç kimse yatmadığı için delikanlılar grup halinde gezer, etrafı seyir eder, oyunlarla vakit geçirirler. Genç kızlar ise daha çok bir odaya toplaşarak kendileri için fal acar, bir birleri ile şakalaşarak birlikte mani ohurlar :

**Yük altdan zeli çıhdı
Zelinin dili çıhdı,
Kardeş boyuna kurban
Aldığın deli çıhdı,**

**Kar gelir külek gibi,
Kız gelir ipek gibi
Oğlanlar daldan bağır,
Gudurmuş köpek gibi**

**Yük üstünde bir de ben,
Ecep tüstüm derde ben
Açılmamış gönçeyem
Nece yatım yerde ben v.s.**

Eskilerde son Çarşamba gecesi "kulak falı" da açarlardı. Yani her kes kalbinde bir niyet tutup başka evlere gider, kapıyı bacayı dinleyip ilk işittiyi sözle kendi bahtını, gelecek akıbetini tahmin etmeye çalışırlardı. Bu yüzden o gece her kes evinde yalnız hoş sözler konuşmağa çalışır, dedi - kodu, küfr etmezlerdi. Çarsamba aksamı çocuklar kapılara torba bırakırlar. Ev sahibi ise torbaya boyanmış yumurta, tatlı, fındık, ceviz, alma vs. koyarlar.

Donatma merasiminde özellikle geceler iştirak ederler. Onlarda yerinin ağarmasını (sabahın beyaz çağını) ahar su, deniz veya çay (ırmak) sahilinde karsılaşımağa çalışırlar. (Çoğu zaman geceleri suda yıkanarak "ağırlığım - uğurluğum dağlara, taşlara" demekle ümit etmişler ki, Hürmüzün Ehrimene gelip gelmesi, kışın mağlup olması, baharın tantanası anında insan bedeninde gizlenen fenalık devleri mahv olacak, aynı zamanda kalplerinde tuttıkları niyetlerine ulaşacaklardır.

Yukarıda dediğimiz gibi, son Çarşamba gecesi ilk bayram sofrası açılır ve bayram bitene kadar açık kalır. Sofraya her çeşit nimetler düzülür, akrabalar, komşular, dostlar bir

birini tebrik eder, saz, davul, zurna, balaban vs. müzik aletlerinde çalar, şöyle mani okurlardı:

**Honcaya koydum balığı,
Ta bezeyim ortalığı
Gerdene Sal çalmalığı**

**Çünkü gelipdir firuz
Hoş geçecektir Novruz**

**Tahçaya koydum çırağı
Rovşen eylesin bucağı
Isıklandırısın otağı
Çünkü geliptir firuz
Hoş geçecektir Novruz**

Mart ayının 21' de (bazı yıllar bayram Martın 20'ne rastlar) son Çarşamba günü başlayan bayram şenlikleride coşku ile kutlanır ve devam eder. Çocuklar yumurta dövüştürür, şenlenir, büyüklerin hediyelerini kabul ederler. Büyüklerde birbirlerinin bayramını kutlar, sonra kabristan ziyaret eder, ölenlerin ruhuna dua okunur, daha sonra ise son bir yıl içerisinde ölenlerin yas yerine giderler, buna "kara bayram" derler. Yani geçen yılda kim ölmüşse bu bayram onun için "kara bayram" dır. Bu tür yapılması gereken gezilerden sonra bayram kutlamaları devam eder. Akrabalar, komşular, dostlar birbirlerinin bayramını tebrik eder, evlere misafir giderler. Ancak bayram gezintisinde ziyaret etdiyin evde mutlaka birkaç dakika da olsa oturmalı, sofradaki nimetlerden tatmalısın. Bayram günlerinde bütün küsülüler barışıp öpüşerler. Kin -nefret unutulur. Eski inanca göre küsülü kişilerden kim küsülü olduğu şahsı önce kutlarsa onun günahları bağışlanır, diğeri suçlu kalır. Buna göre de küsülü olan her kes bayram günü daha önce barışmağa çaba gösterir.

Bayram şenlikleri en az 119 gün devam eder. Bu günlerde gençler tarafından çeşitli törenler yapılır. Mesela, gelin ve kızlar "haşıştı", "Kiy Kılınç", "Benövşe" vs. oyunları oynarlar. Oğlanlar ise " kos - kosa", "Hıdır İlyas" veya "Hıdır Nebi" gibi oyunlar gösterirler. Bu tiyatro temaşaları ve oyunlara çocuklar bayrama 10-15 gün kala hazırlanır,

metinleri ezberlerler. Sabahlara kadar ikiye bölünmüş grup destan anlatır, daha iyi anlata grup ödüllendirilir. Destanlar genellikle okulda öğrendikleri ve ilave okudukları kitaplardan seçilir ki bu da çocukların eğitiminin inkişafına büyük etki etmektedir. "Benövşe" veya "Kıy Kılınc" oyunu kız çocukları tarafından su şekilde oynanır. Tahminen on iki kız ikiye ayrılıp birbirinin elinden sıkı tutar. Her destenin bir başsıcı olur. Başçı her kişiye gizli bir takma ad olarak kuş veya gül adı koyar. Bu adı karsıdakilerin bilmemesi gerekir. Başçı kuş veya gül adı dedikte o takma adı taşıyan kaçarak karşı sıradakilerin arasından geçmek ister. Karşı sıradakiler bir-birinin elini böylece sıkı tutarlar ki, onların ellerini ayırıp geçen olmasın. Eğer diğer taraftan gelen bu taraftakilerin ellerini aralayıp geçemezse kendi de hemen sırada kalır.

Başçı oyuna şöyle başlar :

I sıra - kıy kılınc ! kıy kılınc !

II sıra - kıyma kılınc !

I sıra -ok attım !

II sıra -Uğru tutdum !

I sıra -Benövşe !

II sıra -Bende düşe !

I sıra -sizden bize kim düşe? Adı güzel, kendi güzel..... hanım düşe !

Adı söylenen kız karşı sıraya geçer ve oyun böylece devam eder.

"Kos-kosa" oyununda gene oğlanlar bir kişiyi kosa (yüzü tüysüz kişilere kosa denilir) gibi süsleyip muhtelif müzik aletlerinide çala çala evlere gezdirirler. Kosanın yardımcısı da olur. Onların her ikisi komik elbise (esasen yamaklı keçe) giyer, güldürücü oyunlar icra eder, maniler okur, hediye toplarlar. Önce kosanın yardımcısı söze başlar :

A kosa-kosa gelsene

Gelip selam versene

Sonra yüzünü temaşacılara tutup :

Boskabı doldursana

Kosanı yola salsana der.

Böylece ev-ev dolaşar ve pay yığarlar :

Hanım ayağa dursana

Yük dibine varsana,

Boşkabi doldursana

Kosanı yola salsana.

Lakin hiç kimse kosaya pay vermez, kosa küsüp kenarda durar. Tamaşacılar okurlar

Ay uyruğu-uyruğu,

Eritmişem guyruğu

Sakkali it kuyruğu

Bığları yovşan kosa.

Kosanın yardımcısı veziyeti gergin görüp kosanı gizlemeye çalışır ve tamaşacıları sakın etmek için deyer :

Kosam benin kanlıdı,

Kolları mercanlıdı,

Kosama el vurmayın,

Kosam iki canlıdı.

Bundan sonra oyuna süslü elbise giydirilmiş keçi de katılır ve oyun çok ilginç ve gülmeli şekilde devam eder. Nihayet kosa ile keçi dalaşır ve keçi kosayı öldürür Kosanın yardımcısı:

Arşın uzun, bez kısa,

Kefensiz öldü kosa,

diye ağlar. Onun ağlamağı kahkahalara neden olur. Oyun biter. Böylece, halk Nevruz bayramı günlerini manalı, şan ve mutlu şekilde karşılayıp yollamağa çalışır.

Anahtar kelimeler :

Çocuk, terbiye, bayram.

Özet :

Çocuklar ve okul öğrencilerinin öylece de büyümekte olan gençlerin inkişafında Milli Bayramların rolü büyüktür. Bu bayramların birkaçının adını çekmek maksada uygundur. Bu makalemizde ilkbaharın simgesi olan Nevruz Bayramı kaleme alınmıştır. Genellikle Nevruz senlikleri üç gün devam eder. Bu günlerde çocuklar ve gençler tarafından çeşitli törenler yapılır ve oyunlar sergilenir. Bayram günlerinde bütün küsülüler barışır kin-kiduret unutulur. Okul çocukları okul bahçesinde temizlik işleri yapar ve küçük tiyatrolar hazırlarlar. Örneğin "Kosa-kosa", "kiy kılınc", "Hıdır İlyas". "Halay" v.s.

Keywords:

Child, education, holiday.

Resume:

This article is based on the celebration of the national holidays in Azerbaijan. One of these holidays is "Nevruz". Generally "Nevruz" is the symbol of coming Spring not only in Azerbaijan but most of the countries of the world. But in Azerbaijan, people celebrate this holiday traditionally. Here the children, students as well as the little children prepare for this celebration with great pleasure. They learn more proverbs, riddles, stories, dances, songs in order to take an active part in the celebration of "Nevruz". Such preparatiopns improve the knowledge of the children.

KAYNAKÇA

1. Azərbaycan Folkloru Antologisi, Bakü, 1968
2. Halkımızın deyimleri ve duyumları., Bakü, 1986
3. Veliyev, Vagif. Azərbaycan Folklorü, Bakü, 1985
4. Babayev, İ., Efendiyev, P., Azərbaycan Şifahi Halk Edebiyatı, Bakü, 1970

* E-mail: abbasov61@yahoo.com
WEB: www.abbasov.cjb.net